

Seyyahlar şehri İstanbul ve tarihi devinim içerisinde bir kent görüntüsü

Prof. Dr. Füsun İstanbullu Dinçer¹

Öğr. Gör. Tolga Fahri Çakmak²

Özet

Seyahatnameler çok eski çağlardan bu yana toplumların uzak medeniyetlere dair meraklarını kısmen de olsa gidermelerini sağlamış, sadece hakkında hikayeler ve kulaktan dolma bilgiler edinebildikleri medeniyetlere dair insanları aydınlatma gibi bir görev üstlenmişlerdir. Özellikle yaşanan çağın güç odakları durumundaki devletler, imparatorluklar veya bu imparatorlukların başkentliğini yapan şehirler bu merak faktörünü hep üzerlerinde toplamışlardır. Döneminin en güçlü imparatorluklarına başkentlik yapmış olan İstanbul şehri de bu gün, gerek kültürel gerekse tarihi dokusu ile önemli bir çekim merkezi özelliğini taşımaktadır. Asya ve Avrupa'yı birleştiren konumu itibarıyla medeniyetler arası bir köprü görevi üstlenen kent çok eski çağlardan bu yana pek çok seyyahı cezbetmiş, zorlu ve uzun yolculukları önemsemeksizin kendisine çekmeyi başarmıştır. Bu çalışmada İstanbul ziyaretlerini kaleme almış önemli seyyahların farklı dönemlerde çizdikleri İstanbul silüetleri araştırılarak yüz yıllar süresince siyasi, politik, dini ve kültürel değişimler çerçevesinde bunun seyahatnamelere nasıl yansıdığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar sözcükler: İstanbul, seyyah, seyahatname

Abstract

Travel Books and travel notes have to extend reduced the curiosity of societies about ancient civilizations and they took played a major role in informing people about civilizations which been detailed only in second hand information and tales. Particularly; powers during the era, empires or capital cities of this empires have raised curiosity. Today Istanbul, being the capital of most powerful empires of era, has an important role with cultural and also historical heritage. The city connecting Asia and Europe is like a bridge between civilizations and it has attracted travelers since much early times; despite challenges in travel during the era, it has succeeded to attract various international authors as well. This study reviews important travelers' notes and writings on İstanbul in different times and presented how it reflected on the travel books from the perspective of political, religious, cultural changes along centuries.

Keywords: Istanbul, traveler, travel book

Giriş

Bu gün küresel pazarda en çok turist çeken ilk on şehir arasında bulunan İstanbul, geçmişte doğu ve batı medeniyetleri çekişmesinin belki de en şiddetli yaşandığı şehirlerden birisi olarak karşımıza çıkarken bu sürecin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan tarihi, kültürel ve dini miras, destinasyon değerini turistik açıdan arttıran temel unsurları oluşturmaktadır.

¹ Prof.Dr. Füsun İstanbullu Dinçer, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fak. Turizm İşl. Böl.; istanbul@istanbul.edu.tr

² Sorumlu yazar; Tolga Fahri Çakmak, Bartın Üniversitesi, Bartın M.Y.O.; tolgafahricakmak@hotmail.com

Tarihi süreç incelendiğinde İstanbul her zaman diğer medeniyetlerce merak edilen, görülmek istenen bir şehir olarak karşımıza çıkartmaktadır. Uzak diyarlardan şehre gelen seyyahların tuttıkları notlarda çoğu zaman İstanbul'a geniş yer ayırdığı gözlenirken, yine bu seyyahların her çağda kente gelmek için muhakkak önemli bir sebeplerinin olduğu dikkatlerden kaçmaz. Bu sebep kimi zaman mimari bir meraka, teknik bir geziye dayanırken kimi zaman Avrupalıya göre mistik sırlarla dolu Osmanlı sarayı, sultanın yaşamı veya bizzat şehir halkının gündelik hayatına dair sosyo-kültürel çıkarımlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

İstanbul'a dair yazılmış seyahatnameler incelendiğinde deniz yolu ile boğazlar üzerinden Haliç'e giriş itibari ile seyyahların adeta büyülediğini söylemek yanlış olmayacaktır, şarkın başladığı yerde Avrupa'dan doğu diyarlarına geçiş hatlarını izlemek ve hatta o geçiş hengamesinin tam ortasında bulunmak çoğu zaman seyyahların doğru kelimelerini bulmasını dahi zorlaştırmıştır. Özellikle Edmundo de Amcis'in *İstanbul* isimli eserinde bu şaşkınlığı tüm çıplaklığı ile görebilmekteyiz. Şehrin sahip olduğu multikültürel yapı Osmanlı döneminde yazılmış seyahatnamelerde de kendisini şiddetle hissettirmiştir. Galata köprüsü üzerinde yürüyen bir seyyahın tek bir an içerisinde bile pek çok farklı milletten kişileri görebilmesi, onları giysilerinin farklılıklarından, aksanlarına kadar tam bir kültür cümbüşü içerisinde bulması dünyada her şehirde karşılaşılabilecek bir görüntü olmadığından İstanbul'u özel bir yere çıkarmaktadır.

Fakat bu çıkarımların hiç biri kentin ezelden beri sahip olduğu inançsal niteliğin önüne geçememiştir. Şehre sahip olan imparatorlarda bunun farkındalığı içerisinde hakimiyet süreleri boyunca kente kendi dinleri için kutsal sayılan emanetleri getirtmeyi, adeta tanrı tarafından bahşedilmiş bir görev gibi yerine getirmeye çalışmışlardır. Bizans döneminde I.Theodosius Mısırdan getirdiği dikilitaşı hipodromun tam ortasına dikerken, Mısır'ı fetheden Sultan Selim 1517 de Kutsal Emanetleri Topkapı Sarayına getirmiştir.

Bu çalışmada işte tüm bu tarihsel süreç içerisinde seyyah hatıratlarının Strabon ile başlayan yazılı birer edebi ürüne dönüşmesi döneminden, Cumhuriyetin kuruluşuna kadarki geçen zaman aralığında yazılmış olanları incelenmiş, şehrin farklı dinlere ve kültürlere sahip hakim yönetimlerine ziyarete gelen farklı din ve medeniyetlere mensup seyyahların yapmış oldukları analizlere yer verilerek, farklı çağlarda gelen seyyahların hangi konulara odaklandığının altı çizilerek bunun günümüz İstanbul destinasyonuna turistik açıdan nasıl bir yarar sağlayabileceği üzerinde durulmuştur.

Seyyahlar ve seyahatnameler

Seyahatnameler, içinden çıktıkları toplumların tarihsel-sosyolojik izlerini taşırlar. Bu yönleriyle, birer "sosyal belge" gibi tarihe ve toplumlara ayna tutan seyahatnameler, bilgi ve kültür sosyolojisi için de vazgeçilmez kaynaklardır. Bu açıdan bakıldığında kültür oluşturucu yazınsal bir alan olarak seyyah edebiyatı sadece öznesinin değil, çağının ve toplumunun da bir ürünüdür. Sözgelimi, savaş, ticaret ve göç gibi sosyo-ekonomik etmenlerin yanında devletlerarası ilişkilerin de seyri, seyahatlerin sayısı kadar amacı, yeri ve konusu hususunda etkili olmuştur (Erdoğan, 2011: 117). Buradan hareketle seyahatnameler tarih belgeler arasında birinci elden değerli dokümanlardır. Çünkü tarihçi olarak, coğrafyacı olarak veya insanların duydukları merak gereği, daha sonrasında seyyah olarak adlandırdığımız kişiler,

gittikleri memleketleri, oranın hayatı, kültürü, sosyolojik yapısı, inançları gibi diğer uygarlıklar tarafından merak edilen bilgileri aksettirmişlerdir (Çağatay, 1987: 23).

Seyahat kavramı özünde insanlık tarihi kadar eski olsa da seyahatnamelerin oluşturulması yazının M.Ö.3200'de Sümerlerin kullanmaya başlamaları ile bir edebi ürün olarak karşımıza çıkar. İlk seyahatnamelerde, efsane ile tarih iç içedir. İ.Ö. 3000 yıllarına tarihlenen ve Güney Mezopotamya'daki Uruk kıralı Gılgamış'ı anlatan Gılgamış Destanı, bu türün ilk örneklerinden biri olarak en önemli edebi eserler arasındadır (Nasıroğlu, 2010: 1). Ölümsüzlüğü arayan bir kralın hikayesini konu edinen mitolojik hikayeyi daha sonrasında Sümerlerden etkilenecek yazıldığı düşünülen Helen'lerinHercules ve on iki görev gibi uzun soluklu seyahatlerin konu edindiği mitolojik hikayeler izlemiş, dilden dile aktararak günümüze gelecek kadar önemsenmiştir. Özetle çok eski çağlardan bu yana insanlar uzak ve bilinmeyen diyarlara yapılan seyahatleri konu edinen hikayelere, mitolojik olay örgülerine her zaman ilgi ve merak duymuştur.

Fakat günümüzdeki anlamı ile seyahatnamelere batı da ilk örnekler, Eski Yunan'da antik çağ medeniyetlerini, halklarını ve inançlarını tanıtan seyahatnamelerle verilmiştir. İki de Anadolu'lu olan Yunanlı coğrafyacılar Strabon ve Pausanias'ın seyahatnameleri bu özelliği taşır (Maden,2008 :148).

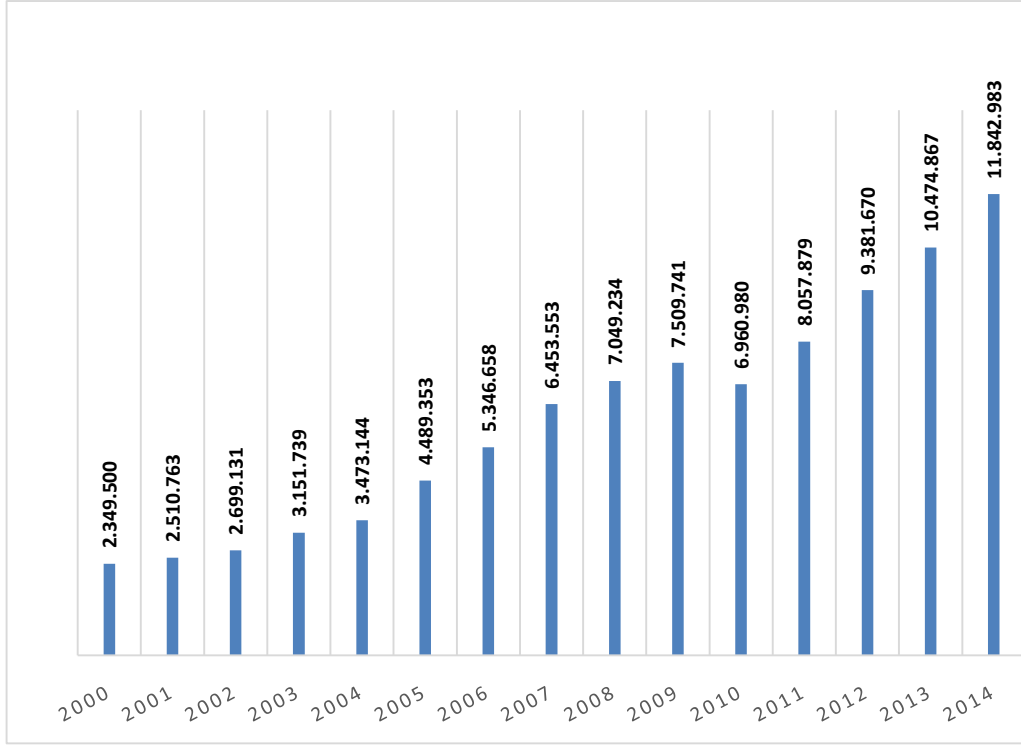
İstanbul seyahatleri ve tarihsel sürecin işleyişi

Bu gün dünyanın önde gelen, önemli cazibe merkezlerinden biri konumundaki mega kent İstanbul 2015 yılı müze istatistiklerini incelediğimizde Türkiye'de en çok ziyaret edilen müzelerden beş tanesini sınırları içerisinde barındıran (1) bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Alternatif turizm çeşitlendirmesi açısından da zengin bir kent olan İstanbul, kültür turizminden inanç turizmine, kongre turizminden alışveriş turizmine pek çok farklı alanda potansiyele sahip ve gün geçtikçe bu potansiyeli daha da fazla kullanabilen bir destinasyon görüntüsü vermektedir.

Şekil 1 de görüldüğü üzere İstanbul'a gelen turist sayısı 2010 yılı dışında sürekli bir artış yönündedir. 2000 yılında 2.349.500 olan turist sayısı 14 yılda beş katından fazla artarak 11.842.983rakamına ulaşmıştır. 2015 yılı Ocak ve Temmuz arasındaki sürede ise 7.080.581 sayısına ulaşarak bir önceki sene olan 2014 Ocak- Temmuz ayları arasındaki 6.532.273 olan turist sayısını geride bırakmıştır (2).

Bulunduğu coğrafi konum şehri sadece kıtaların birleştiği bir nokta olmaktan öteye götürerek kültürel ve dini anlamda da merkezi bir noktaya taşımıştır. Üstelik bu önemin ve merkezi konumun günümüzden oldukça eski dönemlere kadar gittiği söylemek yanlış olmayacaktır. Bu özelliklerinden dolayıdır ki tarihin takip edilebilen her döneminde İstanbul'u çeşitli sebeplerle pek çok ünlü kişi, gezgin, diplomat, artist, sanatçı, yazar, şair gibi farklı meslek alanlarından kaşifler ziyaret etmiş kimileri ile dönemin sultanı veya imparatorunca doğrudan davet edilerek İstanbul da vakit geçirmiştir (Teoman, 2006:1-3) .

Şekil 1. 2010-2015 yılları arası İstanbul'a gelen turist istatistikleri

Kaynak: (2) İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü,

Türkiye Merkez Avrupa, Batı Avrupa ve Kuzey Avrupa'nın birleştiği noktadan ve güney doğu doğrultusundan gelen turistik akımın geçiş noktasında bulunmaktadır. Anadolu'ya yapılan gezileri dört kategoride toplamak mümkündür (İstanbullu Dinçer, 1988: 114-115):

- 1-Osmanlı İmparatorluğu döneminden önce Anadolu'ya yapılan seyahatler.
- 2-Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'ya yapılan seyahatler.
- 3-19. yüzyılda Anadolu'ya yapılan seyahatler
- 4-20.yüzyılın ilk yarısında yapılan seyahatler.

Bu çalışmamızda da Anadolu'ya yapılan ve dört farklı döneme ayrılan seyahatler İstanbul merkez noktası alınarak incelenmiş. Aynı zamansal süreçler İstanbul üzerine uygulanmıştır.

Osmanlı imparatorluğu döneminden önce İstanbul'a yapılan seyahatler.

İstanbul'un tarihi günümüzden 300 bin yıl önceye kadar uzanır. Küçükçekmece gölü kenarında bulunan Yarımburgaz Mağarası'nda yapılan kazılarda insan kültürüne ait ilk izlere rastlanmıştır (Şener 2009: 3). Bununla beraber Pendik, Fikirtepe ve Yenikapı arkeolojik kazılarının son raporları incelendiğinde, insanlık tarihinin en önemli devrimi kabul edilen Neolitik devrim ile insanoğlunun yerleşik hayata geçme alışkanlığının Mezopotamya'dan Avrupa'ya hareketinde kilit bir rol üstlenmiş olduğu ayrıca dünyada ilk defa göçebe halkın, yerleşik hayata geçmiş halk ile karşılaştığında savaşmak yerine birlikte yaşamaya başladığı bir coğrafya olarak bilimsel literatürdeki yerini almıştır. (Özdoğan, 2013: 42). Buradan hareketle bu gün medeniyetlerin birleştiği ve köprülerin kurulduğu bir şehir imajı yaratılan

İstanbul'un bahsettiğimiz bu özelliğinin insanoğlunun yerleşik hayata geçtiği çağlardan bu yana süre geldiğini söyleyebilmekteyiz.

M.Ö. 1.yy da Amasya'da doğmuş ünlü gezgin, coğrafyacı ve felsefeci Strabon, M.Ö. 44 yılında başladığı gezisinde Mısır'dan Roma'ya oldukça geniş bir coğrafyayı gezmiş bir seyyahdır. Gezileri sırasında İstanbul'a da gelerek kentin bilinen en eski gezi notlarını kaleme almış ve kentteki doğal zenginliklere dikkat ederek, Haliç bölgesinde elle palamut yakalamanın dahi mümkün olduğunu, tarıma elverişli geniş arazilerinin olduğundan bahsetmiştir (Tekin, 1996: 102 – 107).

Zamanla coğrafya üzerindeki hareketlilik seyahatnamelerin ortaya çıkış sürecini de değiştirmiş ve Strabon'un yansıttığı dönemin aksine doğal değerlerin dışında politik ve siyasi konuların gölgesinde geçmeye başlamıştır. Kimilerinde şehir kuşatma altındadır ve seyyah ya kuşatan taraftadır ya da kuşatılan, kimilerinde ise şehre getirilmiş bir savaş esiridir. 1097 de Haçlı seferleri esnasında İstanbul'un dışında haçlı ordusu ile beraber 14 gün kadar konaklamış papaz Foucher de Chartes dönemin Bizans'ını şöyle dile anlatmakta (Nalçacı ve Çetinkaya, 2011: 27):

“Tanrım! Bu ne muhteşem bir şehir! Birçok manastır ve ibadet alanı var. Her biri muhteşem binalar! Bir şehrin sokaklarında bir seferde kaç tane inanılmaz güzellikte binalar görebilirsiniz ki! Ve bunların hepsini nasıl aklınızda tutabilirsiniz? Altından ve gümüşten yapılmış bir sürü bina ve kutsal emanetler! Her mevsim tüccarlar sürekli dünyanın her yanından bu şehirdekilere ihtiyaçları olabilecek bir şeyler getiriyorlar”

Yukarıdaki seyahat notundan da anlaşıldığı üzere döneminin Avrupası'nın içinde bulunduğu fakirlik ve sefaletle karşı Bizans'ın sahip olduğu bu değerler seyyahlar kadar, diğer Avrupalı, komutanların ve imparatorların da dikkatini çekmiş olacak ki tarihi süreci incelediğimizde Haçlı seferlerinden istediğini elde edemeyen Avrupa, Venedikliler'in de yardımıyla 1204'de şehri ele geçirir. Bu vesile ile üç gün boyunca benzeri görülmemiş bir barbarlıkla İstanbul yağmalanır ve insanlar katledilir. Ayasofya'da dahil olmak üzere bütün anıtsal yapılar tahrip edilip, yüzlerce yıllık yazma kitaplar yakılır. Birçok değerli Bizans eseri Avrupa'ya taşınır (3).

1160 senesinde İstanbul'a Arap bir savaş esiri olarak getirilip muhtemelen din değiştirip Hıristiyanmış gibi davrandığı için şehirde serbestçe dolaşma hakkı kazanan Ali El Herevi de kenti İslami açıdan sahip olduğu değerleri ile kaleme almış, ileride burasının İslamiyet için ne kadar heybetli bir merkez olabileceğinden şu şekilde bahsetmiştir. (4):

“Şehrin surlarının dışında Hz. Muhammed'in yakınlarından Ebu Eyyub el-Ensari'nin kabri vardır. Abdülmelik'in oğlu Mesleme'nin yaptırdığı büyük cami ise şehrin içindedir. Burada, Ebu Talib'in oğlu Ali'nin oğlu Hüseyin'in soyundan birinin mezarı görülür. Konstantinopolis'te tunçtan, mermerden heykeller, sütunlar, harikulade tılsımlar, dikilitaşlar ve Müslüman ülkelerin hiçbirinde benzerleri olmayan yapılar hayranlık uyandırır. Buradaki büyük kilisenin adı Ayasofya'dır. Söylendiğine göre burayı bir melek bekler, durduğu yer altın bir kafes içine alınmıştır. Bu şehirdeki harikaları birer birer sayacak, bütün saraylarını, Altunkapı'yi, kulelerini, mermerlerini, büyük tunç atlarını, eskiçağdan kalmış eşsiz şeyleri ve

hipodromdaki heykelleri tasvir edeceğim. Konstantinopolis, şöhretini çok aşan derecede büyük bir beldedir. Tanrı, lütfu ve inayetiyle onu İslamiyet'in merkezi yapsın."

Tablo 1. Osmanlı İmparatorluğu döneminden önce İstanbul'a gelen seyyahlar ve tarihleri

Seyyah	Tarih	Seyyah	Tarih
Strabon	?	Robert De Clari	1204
Arcuflus	670	Rabban Bar Şauma	1287
Yahya İbn Hakem El Gazal	829	İbn Batuta	1330
Harun İbn Yahya	912	Ruy Gonzales De Clavijo	1402
Mesudi	912	Johannes Schiltberger	1426
Foucher De Chartes	1097	De La Broquiere	1433
Şerif El İdrisi	1130	Pero Tafur	1435
Ali El Herevi	1160	Nicolo Barbaro	1453
Tudelalı Benjamin	1173		
Geoffroi De Villehardouin	1204		

Kaynak: Nalçacı ve Çetinkaya (2011)

Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğu öncesi Bizans hakimiyeti döneminde İstanbul ile ilgili seyahatnamelerde, seyyahların genel profilinin Haçlı seferlerine katılan çeşitli mevkilerdekilerdeki kişilerle, Ortadoğu'nun İslami coğrafyasından gelen gezginlerin ve savaş esirlerinin ağırlıklı olduğu görünmektedir. Seyyahlar döneminin en gösterişli mimari eseri ve tapınağı olan Ayasofya'yı referans kabul ederek şehrin gösterişli mimarisine, inanç yapısına dikkat çekmiş ayrıca şehrin ekonomik açıdan zenginliği karşısında hayretlere düşmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'a yapılan seyahatler

Doğunun yapı değiştirdiği bu yüzyılda Fransız gezginlerin yaptığı seyahatler bu yüzyıldaki yaşam üzerine bilgiler vermektedir. 15. yüzyıl Avrupa için, Osmanlı fethidir. XV ve XVI. yüzyıllarda Hümanizm ve Rönesans hareketleri ile birlikte, seyyahlar artık kilisenin verdiği bilgilerle, tatmin olmayıp kendileri gezip görmek öğrenmek istemişlerdir (İstanbullu, 1988: 117).

İstanbul'un yeni sahibi olan Osmanlı İmparatorluğuna olan ilgi sosyal ve kültürel açıdan kendini belli etmiştir. 1551 de Fransa Kralı II. Henry'nin elçisi ile Nicolas de Nicolay isimli seyyah, kralın maliyecisi ve coğrafyacısı olarak İstanbul'a gelmiş ülkesine döndükten sonra ise "Türkiye Seyahatnamesi" isimli eseri ile dikkatleri üzerine toplamış, kitap Avrupa'da 16. yüzyılın sonuna kadar neredeyse her sene tekrar basılacak kadar ilgi görmüştür. Eser yazarın ressamlık yeteneğini de kullandığı ve Osmanlı halkına dair pek çok gerçekçi çizimi de içermektedir (Maden 2010: 15). Nicolas de Nicolay bu eserinde Osmanlı devlet görevlilerinden tüccarlara, ülkede yaşayan gayrimüslimlerden, Avrupa da oldukça merak uyandıran Osmanlı kadını ve harem kıyafetlerine, yeniçerilere ve diğer ordu birimlerinin kıyafetlerine kadar pek çok çalışmaya yer vermiştir (5)

Tablo 2. Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'a gelen ünlü seyyahlar ve tarihleri

Seyyah	Tarih	Seyyah	Tarih
Jacobo De Promontorio De Campis	1460	Evliya Çelebi	1630
Giovanni Maria Angioiello	1471	Jean Baptiste Tavernier	1631
Giovanni Antonio Menavino	1501	Jean Thevenot	1655
Taşlıcalı Yahya	1525	Claes Ralamb	1657
Bedrüddin İbn Radıyyiddin El Gazzi	1529	Albertus Bobovius	1662
Benedict Curipeschitz	1531	John Covel	1670
Petrus Gyllius	1544	Antoine Galland	1672
Latifi	1546	Guillaume-Joseph Grelot	1672
Nicolas de Nicolay	1551	Cornelius De Bruyn	1678
Pedro De Urdemalas	1552	Aubry De La Motraye	1689
Hans Dernshwarm	1554	Joseph Pitton de Tournefort	1701
Augier Ghislain De Busbecq	1554	Joseph Mary Wortley Montagu	1725
Kudbüddin Mekki	1557	François Baron De Tott	1755
Philippe DuFresne-Canaye	1573	Cosimo Comidas De Carbognano	1781
Stephan Gerlach	1573	Jan Potocki	
Salamon Schweigger	1578	Lady Elisabeth Craven	1784
Michael Heberer	1585	Francisco De Miranda	1786
Fredrich Seidel	1591	Ğugos İnciciyan	1786
Thomas Dallam	1599	Dohsson, Ignatius Mouradzea	1786
Wacslawa Wratisslaw	1591	Federico Gravnia Napoli	1786
Polonyalı Simeon	1608	Guillaume Antoine Olivier	1788
Robert Withers	1610	Guillaume Martin	1793
			1794

Kaynak: Nalçacı ve Çetinkaya: 2011, Maden: 2010, İstanbullu: 1988, eserlerinden derlenmiştir.

1631 yılında İstanbul'u ziyaret eden bir diğer gezginde Jean Baptiste Taverneir'dir. Neredeyse tüm dünyayı gezmiş olan gezgin 37 yıl ara ile iki kere İstanbul'a gelerek yolculuğunu başladığı şehirde bitirmiştir. Batılı okuyucuların en çok ilgilendiği ve merak ettiği konu olan Osmanlı Sultan'ının sarayında nasıl bir hayat olduğu kısmı ile ilgilenmiştir. Araştırmalarını bu konuya yönelterek daha önce sarayda çalışan ama Hindistan'a sürgün edilen Sicilyalı bir devşirme, sarayda on beş yıl içöğlani olan bir Parisliden dinlediklerine dayanarak eserini yazmıştır (Nalçacı ve Çetinkaya, 2011: 109).

Resim:1 Savaş Giden Yeniçeri

Resim:2 Şehirli Türk Kadını

Kaynak: (5) catalog.loc.gov

Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul'u ele geçirmesi ile beraber 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıla gelindiğinde Müslümanlar artık şehrin nüfus çoğunluğunu oluşturmaktadır bu çoğunluk 19. yüzyıla kadar da sürecektir. (Faroqhi, 2012: 291).

Seyahatnamelerden de anlaşıldığı üzere 1453 senesinde İstanbul'un fethedilmesinden kısa süre sonra şehrin imparatorluğun başkenti olması ve yönetici hanedanın Topkapı Sarayına yerleşmesi ile beraber İstanbul'un çehresi hızlı bir değişime girmiştir. Ayasofya'nın camiye çevrilmesi ve şehirde Müslüman nüfusun fazlalaşması daha önce Anadolu'da varlığını sürdüren Osmanlı devletinin Avrupa'ca daha da tanınmasına ve merak edilmesine sebebiyet vermiştir. Saray hayatı, sultanın kişisel yaşamı, harem, İstanbul'un, Avrupalı halkların oldukça yabancı olduğu Müslüman hayat tarzı, kıyafetleri, kültürel yapısı bu dönemde hem Avrupa medeniyetler için hem de seyyahlar için önemli bir cazibe noktası olmuştur. Bu dönemde gelen seyyahların büyük bir bölümünün kendi ülkelerinin devlet protokolü içerisinde yer alması bu merakın sadece halk düzeyinde değil devlet düzeyinde olduğunu da bir göstergesidir.

19. yüzyılda İstanbul'a yapılan seyahatler

Daha önceki dönemlerde kıtalar arası yolların azlığı ulaşımı yelkenli gemiler ve kayıklarla yapılmaya mecbur bırakmaktaydı. Fakat 19. yüzyılın 20'li yıllarında daha geniş imkanlar gelişti. 1829'da tamamlanarak İstanbul'a giden ve kıta yolunu oldukça kısaltıp rahatlatan Tuna Buharlı Gemisi bu faydası ile özel bir anlam kazanıyordu. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğuna yapılan gezilerde seyyahlarda kendilerini daha sık gösteriyordu. Önceki dönemlerde sadece diplomatlar yahut tüccarlar doğuya doğru yola çıkarken 18.

yüzyılda modernleşen aristokratlar tarafından düzenlenen turlar Türkiye'ye kadar uzanmıştır (Graz, 1987: 107).

Bu dönemde tercih edilen seyahat tarzı önemlidir. Yukarıda belirtilen Tuna Buharlı Gemisi yanında 1850'de iki buharlı gemi şirketi daha Avrupa limanlarından İstanbul'a seyahat imkanları sunmaktaydı (İstanbullu Dinçer,1988: 121-122):

- a) Cenova, Livorno, Napoli, Messina, Pire, İzmir ve İstanbul'a haftalık düzenli sefer düzenleyen "Fransız Milli Taşımacılık Şirketi",
- b) Trieste'den Venedik, Ankara, Korfu, Patras, Pire, İzmir, İstanbul'a haftalık seferler düzenleyen "Avusturya Lloyd Özel İmparatorluk, Buharlı Denizcilik" Şirketi,
- c) Viyana'dan, Pesth, Semlin, Orsova, Galatz, İzmir, İstanbul'a her hafta sefer düzenleyen "Tuna Üzerinde Avusturya Buharlı Denizcilik" Şirketi.

19. yüzyılın genel anlamda özelliğine baktığımızda, aydınlanma ve sanayileşme sürecinde Avrupa kendisi için soylu ve köklü bir tarihsel kimlik oluşturma çabası içinde antik kültürleri araştırmaya başladığını görürüz. Bilimin bilgi kaynağı olarak ilk sırayı aldığı bu çağda antik kültürlerin coğrafyası da bilimsel araştırmaların, arkeolojik çalışmaların, keşiflerin ve gözlemlerin merkezi olur. Avrupalının hem kendini tarif etmek hem de diğer dünyaları keşfetmek arzusu Doğu'yu araştırmacıların, sanatçıların ve seyyahların ilgi odağı haline getirir. Doğu'nun en görkemli kentlerinden biri olan İstanbul bu yüzyılda da seyyahların uğrak yeri olmuştur (Teoman, 2006: 15).

Bunlara ek olarak 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşen Kırım Savaşı'nda Osmanlı'nın Rusya'ya karşı batılı güçler ile birlik olması batı kentlerinde efsaneler kenti İstanbul'a bir ilgi ve sevgi doğurmuş ve bu motifle de ilk belirgin turistler İstanbul'da görülmeye başlanmıştır.

19. yüzyılda zengin ve toplumsal statü olarak üst sınıf İngiliz erkekleri arasında bir moda haline dönüşen doğu seyahati arzusu karşısında ilgisiz kalmayan W. Kinglake, 1834-1835 tarihleri arasında Osmanlı topraklarına yaptığı seyahatteki izlenim, eleştiri ve düşüncelerini Eothen adını verdiği seyahatnamesinde dile getirmektedir. İngiliz seyahat edebiyatının önemli eserlerinden biri olan Eothen, 1844 yılında basıldıktan kısa bir süre sonra yazarı W. Kinglake'i büyük bir üne kavuşturmuştur (Erdoğan, 2011: 118).

Bu yüzyılda da İstanbul'un dini anlamdaki merkezi konumun baskın şekilde devam ettiği seyahatlerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ünlü Fransız seyyah Ubcini bunu İstanbul'daki binaları ve çeşitlerini sayarken şu şekilde dile getirmekte (Teoman, 2006: 66-67)

"Konstantiniye'de sayısız resmi binalar, üç yüz elliden fazla cami, doksan iki Rum ve Ermeni kilisesi, sekiz katolik kilisesi, otuz dört sinagog, kıyamet kadar tekke ve türbe, beş yüz on sekiz medrese, otuz beş kamuya açık kitaplık, iki yüz hastane, yüz imaret, üç yüz hamam, yüzlerce han veya kervansaray, zarafet ve temizlik bakımından Avrupa'da bir benzerine rastlanmayan görkemli kışlalar bulunmaktadır. Bu binalar içinde en ilgi çekici olanları çınar ağaçlarıyla gölgelenmiş ve dinsel görevini yerine getirmeye gelen Müslümanların abdest aldıkları çeşmelerle çevrili avlularıyla, simli kubbeleri ve sivri minareleriyle camilerdir."

Tablo 3. 19.yüzyılda İstanbul'a gelmiş seyyahlar ve ziyaret tarihleri

Seyyah	Tarih	Seyyah	Tarih
Rene De Chateaubriand	1806	deFontmagne	1855
Kont Edward Raczyński	1814	Herman Melville	1856
Alphonse De Lamartine	1833	Theophile Gautier	1856
Alexander William Kinglake	1834	Lady Emelia Bithynia Hornby	1863
Helmuth VonMoltke	1835	Pierre-Julien Rene DuParquet	1863
Miss Julia Pardoe	1835	Philipp Anton Dethier	1873
Jakop Philipp Fallmerayer	1840	Edmundo De Amicis	1874
Hans Christian Andersen	1841	Pierre Lotti	1876
Gerard De Nerval	1843	Dorina Neave	1881
Aleksandrovich Chickhachev	1845	Samuel Sullivan Cox	1885
Jean-Henri Ubcini	1848	Francis Marion Crawford	1890
Franz Xaver Werner	1853	Şibli Numani	1892
Frederick Howard	1853	Lady Georgina Adelaide Müller	1893
Eustace Clare Grenville Murray	1854	Hagop Mintzuri Demirciyan	1897
		Kunt Hamsun	1899

Kaynak: Nalçacı ve Çetinkaya, 2011

İstanbul'u büyük bir keyif ve merakla gezen ve Avrupa'da İstanbul gezisi sonrası yayınladığı "Constantinople" isimli seyahatnamesi ile büyük kitlelere ulaşan Edmundo De Amicis de bu dönemin kentini tanımamız için oldukça coşkulu bir seyahatname hazırlamıştır. Yine aynı dini merkezi konuma dikkat çeken yazar şu şekilde tasvir etmiştir Galata Köprüsü'ndeki gündelik bir anı (Amicis 2009: 40) :

"Din çeşitliliği adeta insanı şaşkına çevirir. Şurada, tıraş edilmiş tepesi parlayan bir Fransiskan rahibi, orada bir yeniçerinininkini andıran uzun sarığı ile bir ulema, ileride siyah bir duvak taşıyan bir Ermeni rahip, beyaz cübbeler içinde imamlar, baş örtüleriyle rahibeler, yeşil kıyafetleri ve süvari kılıçlarıyla Türk askeri imamları, Dominik rahipleri, boyunlarında birer muska taşıyan, Mekke'den dönmüş hacılar, Cizvitler ve günahlarının kefareti için camilerde kendi etlerine işkence etmelerine rağmen, köprüyü – şaşırtıcı bir şekilde – şemsiyelerin koruması altında geçen dervişler (...)"

Yazar sadece bu yapıya değinmekle kalmamış dönemin İstanbul'una dair turizm sektörünü alakadar eden pek çok konuyu da okuyuculara taşımıştır. Günümüz turizm endüstrisinde oldukça önemli bir konu olarak karşımıza çıkan turistik ürün çeşitlendirmesi, hizmet çeşitliliği 19. yüzyıl İstanbul'unda şu şekilde tasvir edilmektedir (Amicis, 2009: 59) :

“Her meydanda eğerlenmiş atlar, her koyda yelkenli tekneler, yüzlerce iskele noktasında vapurlar, ok gibi fırlayan kayıklar, uçan talika (süslü bir hafif atlı araba) ve bütün Avrupa dillerini konuşan bir rehber ordusu emrinize amade, bizi bekler. Bir İtalyan komedisi duymak arzusunda mısınız? Ya da dans eden dervişleri izlemek? Ya da Türk kukla gösterisinde Karagözü'nün antikalıklarını? Parisli müzikhollerde sırnaşık şarkılar mı duymak istersiniz? Akrobat çingeneleri görmek mi? Eski bir Arap masalını anlatan bir maceracıyı dinlemek mi? Rum masalını mı tercih edersiniz? İmamın vaazını duymak mı, yoksa geçip giden sultanı izlemek mi? Tek yapmanız gereken istemektir.”

19. yüzyıl seyyahlarının İstanbul'a dair her alanda yaptıkları tespitlerini seyahatnamelerinde görebilmek fazlası ile mümkün. 1892 de İstanbul'u ziyarete gelen Hindistanlı gezgin Şibli Numani'de çarşılardan kütüphanelere, devletin işleyişine pek çok alanda bilgi vermektedir. Hatta İstanbul'un iklimine dair özellikle yaz aylarının, ne kadar tatlı ve yumuşak bulunduğunu bildirerek ülkelerindeki zenginlerin boşu boşuna Şemle ve Nanital'e gittiklerini düşünmekte, onun yerine neden İstanbul'a gelmediklerini merak etmektedir. Yine aynı seyyah Topkapı Sarayında sergilenen kutsal emanetlerden bahsederken bu emanetlerin bulunduğu odadaki atmosferden, emanetleri ziyarete gelen ziyaretçilerin bu emanetler karşısında gözyaşlarını tutamamalarından da bir hayli etkilendiğini eklemiştir (Yıldız, 2013: 39).

19. yüzyıl İstanbul'u ile ilgili seyahatnamelerinde, seyyahların özellikle sosyal yaşama dair Galata ve Pera bölgesine yoğunlaştıklarını görüyoruz. İstanbul'daki gündelik hayatı ve yaşam standartlarını anlamak için öncelikle bu semtler gezilmekte ve sosyal çıkarımlar yapılmakta. Yeri geldiğinde yolda rastlanan, İstanbul'da doğup büyümüş veya uzun yıllardır bu topraklarda yaşamakta olan bir Rum veya İtalyan kadınla konuşulup fikirler alınabildiği gibi bazen mekan bir Osmanlı kahvehanesi olabilmekte (Gautier, 2007: 75).

20. yüzyılın ilk yarısında yapılan seyahatler

17. yüzyılda sayısal bir azlığa sahip olan Alman seyahatnameleri ve hatıraları, 20. Yüzyıla gelindiğinde “patlama noktasına“ ulaşır Sebebi ise I. Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı Devleti ve Alman Devleti ittifakıdır (Erdoğan, 2011: 118). Bu ittifak güvencesi seyyahları Anadolu'ya çekmiş, Anadolu gezileri için bir sebep sunmuştur.

Bu dönemde İstanbul'a tek akın Almanya'dan olmamış, Diğer Avrupa ülkelerinden de ziyaretçiler konuk olmuştur. Kimi seyyahlar İstanbul'a Avrupa'da çizilen kötü Osmanlı imajı etkisi ile önyargılar ile gelmiş fakat kentten ayrılırken duygu ve düşünceleri değişmiş, dost bir şekilde İstanbul'dan ayrılmışlardır. 1902 de İstanbul'a gelen ünlü Fransız yazar Claude Farrere seyahatini anlatırken; *“1902'de Fransa'dan Türk düşmanı olarak çıkıp, 1904'te tepeden tırnağa Türk dostu olarak İstanbul'dan ayrıldım”* cümlelerini kullanır. Yazar aynı zamanda Pierre Loti gibi gazetesinde kendi köşesinden Fransız kamuoyunda Türkiye'nin sesini duyurmaya, Türkiye'yi savunan yazılar yazmaya başlar (Nalçacı ve Çetinkaya, 2011: 21)

Amerikan edebiyatının en ünlü isimlerinden Ernest Hemingway Türk-Yunan çarpışmalarını gözlemlemesi için çalıştığı gazete tarafınca İstanbul'a gönderilen bir diğer ünlü isimdir. Yazar bir yandan dönemin İstanbul'una dair bilgi verirken diğer yandan kurtuluş savaşı atmosferinden de bahsetmiştir (6):

“ İstanbul'da hala 168 resmi izin günü var. Her türlü çılgınlığa, kumara, dansa, gece kulüplerine paydos demek için kararlı Mustafa Kemal, şehre girinceye kadar, İstanbul bir çeşit ölüm dansına dalmış.”

Tablo 4. 20.yüzyılın ilk yarısında yapılan seyahatler

Seyyah	Tarih	Seyyah	Tarih
Claude Farrere	1902	Vicente Blasco Ibanez	1907
Aubrey Herbert	1904	Reşid Rıza	1909
Cornelius Gurlitt	1905	Fatih Kerimi	1912
Alexander Van Millingen	1906	Han Melik Sasani	1919
Jean Ebersolt	1907	Ernest Hemingway	1921
Paul Fesch	1907		

Kaynak: Nalçacı ve Çetinkaya, 2011

Seyahat olanaklarının gelişmesi ve İstanbul'a ulaşımın eskiye göre daha kolay olması ile beraber Cumhuriyet öncesi İstanbul'a yapılan seyahatlerde amaç bakımından oldukça farklılıklar vardır. Çoğu seyyah salt siyasi ve politik durumları gözlemlemek için gelirken, Cornelius Gurlitt mimari inceleme için gelmiş, Tatar edebiyatının kurucularından Fatih Kerimi ise öğrenimi sebebi ile gelmiştir (Nalçacı ve Çetinkaya, 2011,245).

Sonuç

Strabon'dan Hemingway'e yaklaşık 1900 senelik bir süreç içerisinde ele aldığımız İstanbul'a dair seyyahların öncelikle şehrin mimarisi karşısında etkilendikleri sonrasında farklı kültür ve dinlerin tek potada eridiği noktası üzerinde durduklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda bu gün Ayasofya için yapılan dinler üstü bir mekan tanımının İstanbul için kültürler üstü bir yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Merkezi konumu şehre her zaman bu bağlamda birleştirici bir rol bahşetmiştir. İstanbul gelen seyyahlardan Osmanlı Devleti ile aynı eksende dini ve kültürel bakış açısına sahip olanlar, İstanbul'daki bu işleyişin kendi ana vatanlarına oranla ne kadar gelişmiş olduklarını vurgulamışlardır. Avrupalı seyyahlar ise şark'ın başladığı noktada böyle bir kültürel cümbüş ile karşılaşmaktan son derece etkilenmiş ve bunları notlarında büyük bir dikkat ve incelikle işlemişlerdir. Zira Avrupa da sadece Avrupalı farklı devletlerin tek düze yapısı içerisinde büyümüş olan bu seyyahlar İstanbul'un çok kültürlü renkli doğasına hayranlıklarını her fırsatta dile getirmiştir. Öyle ki Türk düşmanı olan veya Osmanlıya Devletine dair ön yargılar ile bu topraklara gelen seyyahlar bile fikirlerini değiştirmiş, evlerine döndüklerinde çalıştıkları gazete, dergi gibi basılı medyada Osmanlı, Türkler ve İstanbul lehine yazılar yazmaya başlamışlardır. Bu da seyahatnamelerin öneminin en güzel kanıtıdır. Zira burada yazılan yazılar, yazarların en içten ve samimi duygularını ifade

etmekte, yeri geldiğinde yazarın kendisi ile ön yargılarının hesaplaşmasına da sahne olabilmektedir.

İstanbul'a dair yazılmış seyahatnameler incelendiğinde döneminin ünlü yazarlarının kaleme aldığı eserlerin ülke ve destinasyon imajı için olumlu etkisi olacağı kuşkusuzdur. Dolayısı ile Kültür ve Turizm Bakanlığının hazırladığı reklam ve tanıtım planlarında seyahatnamelere de yer verilmeli, odaklanılan ülke pazarlarına o ülkenin varsa İstanbul'u seyahat etmiş ünlü seyyahlarından yararlanılmalı reklam projelerinde bu seyyahların seyahatnamelerinden alıntılara yer verilmeli.

Kendi çağında büyük kesimlerin ilgisini çekmiş, pek çok defa basılarak okuyucularla buluşmuş seyahatnamelerin farklı dillerde yazılmış halleri tekrardan basılarak turistik bir ürün haline getirilebilir.

Bu çalışmanın bir sonraki adımı turist rehberleri ve turistler üzerine yapılacak bir alan çalışması ile İstanbul'u tanıtan rehberlerin seyahatnamelerden ne derece yararlandıkları veya İstanbul'a gelen turistlerin İstanbul gezisi öncesi seyahatname farkındalığı ölçülerek seyahatnamelerin ülke ve destinasyon imajına olan etkisi ortaya konabilir.

Kaynakça

- Amicis, E. (2009). *İstanbul*, (Çev. Sevinç Tezcan Yanar). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Çağatay, N. (1987). İbn-i Batuta'nın Gezileri ve İncelemeleri Hakkında Konuşma, İçinde: *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları: 23-35.
- Erdoğan, T. (2011). Alexander W.Kinglake'in Eothen Adlı Seyahatnamesinde Doğu-Batı İmgesi ve Tasvirleri, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10: 117-125
- Faroqhi D. (2012). 18. Yüzyıl sonunda İstanbul' da Hıristiyan ve Yahudi Esnaf. İçinde :*Bir Allame-i Cihan Stefanos Yerasimos (1942-2005)*, Ed: Eldem, E., Tibet, A., Pekin, E., Anadol, Ç., İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gautier, T. (2007). *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, İstanbul: Profil Yayıncılık
- Graz, H. (1987). Aydınlanma Çağında Batılıların Türk İmajı, *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları: 107-114
- İstanbul F. (1988). *Turizm-Seyahat İlişkisinin Tarihi Seyri İçinde Değerlendirilmesi ve İktisadi Yönünün Ağırlık Kazanması*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maden, D. (2010). *Batılı Seyyahlara Göre Osmanlı Haremi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi , Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nalçacı, N., Çetinkaya, N. (2011). *İstanbul'un 100 Seyyahı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Nasıroğlu, N. (2010). *Batılı Seyyahların Gözü ile Mardin ve Çevresi* (Mardin, Nusaybin ve Hasankeyf), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdoğan, M. (2013). *Pendik Neden Önemli*, Aktüel Arkeoloji, c: 34, s 33- 48.
- Şener, O.(2009). *İstanbul'un Tarihsel Dokusunun Cbs Ortamında Web Ara yüzleri ile İnternette Yayınlanması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Tekin, O. (1996). Eski Çağda İstanbul, Byzantion I. İçinde: *Dünya Kenti İstanbul*, Ed:Yücel, A., Ödekan, A., Eldem, A., Özdoğan, M., Tekin, O. (ss.102-107), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Teoman, T. (2006). *19.yy Seyyahlarına Göre İstanbul'da İktisadi ve Sosyal Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, P., İ. (2013), *Urduca Sefernamelerde İstanbul*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İnternet kaynakçası

- (1)<http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/TR,71515/turizm-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 27.08.2015]
- (2)<http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/tr/turizm-istatistik/2015-y%C4%B1%C4%B1-turizm-istatistikleri> [Erişim Tarihi: 25.08.2015]
- (3)<http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/0-Istanbul-Tanitim/Tarihi/Pages/-Fetih-Oncesi-Tarih-Metinleri.aspx>[Erişim tarihi: 27.06.2015]
- (4)<http://www.istanbul.net.tr/istanbul-Rehberi/Dosyalar/bolumler/la-tin-istilasi1204-1261-3/39>[Erişim Tarihi: 24.02.2013]
- (5)<http://catalog.loc.gov/> [Erişim Tarihi 08.10.2013]
- (6)<http://bianet.org/biamag/sanat/138799-istanbul-a-geldiler-yazdilar-resmettiler>[Erişim tarihi: 29.10.2013]